

Diktatúrák hagyatéka mint idegenforgalmi vonzerő

Szerző: Császár László¹

A szerző a Magyar Turizmus Rt. által 2003-ban harmadik alkalommal meghirdetett, „Az év turisztikai témájú szakdolgozata” című pályázaton vett részt, az e tanulmány alapját képező munka a pályázaton „Újszerű témaválasztás” kategóriában első helyezést ért el. Szakdolgozatát dr. Michalkó Gábor irányműve mellett a Kodolányi János Főiskola Idegenforgalom- és Szálloda Szakán készítette.

Bevezetés

Vajon szegényebbek lennénk az egyiptomi piramisok, a római kor fantasztikus szobrai, a középkor lovagvárai, a török birodalom építészeti remekei, fürdői nélkül? Azt gondolom, bátran kijelenthetjük: Igen. Pedig mindegyik korszak egyfajta diktatúra volt, ahol elnyomó és elnyomott nézett farkasszemet nap, mint nap egymással. Ezek a diktatórikus rendszerek turisztikai szempontból is hagytak ránk valamit, valami értékeset, amely ilyen hosszú időtávlatban már inkább érdekesnek, mintsem elszomorítóknak mondható. Mára az ezekben a korszakokban keletkezett művek turistaattrakciókká váltak, emberek százezrei keresik fel őket, miközben az adott ország megélhetését segítik, bevételeket generálnak, munkahelyeket teremtenek. Ha az akkori rendszerek megdöntőinek módjában állt volna porig rombolni azokat az épületeket, szobrokat, idoloikat, amelyek számukra annyira terhesek voltak, s amelyek egyaránt a félelmet testesítették meg, akkor vajon hol tartana ma a tudomány, a történelem, a kultúra, vajon beszélhetnénk-e kulturális turizmusról?

A magyarországi rendszerváltás időszakában előrelátó döntés született arról, hogy a kommunista diktatúra köztéri szobrai ne kerüljenek megsemmisítésre. Akkoriban talán senki sem gondolta, hogy néhány éven belül olyan rendkívüli vonzerőt jelentenek, amelyek egyedülállóak, világszinten is kuriózumnak számítanak. Most tehát a kérdés az, tudunk-e élni azzal a történelmi lehetőséggel, amely a kommunista birodalom bukása révén az ország „ölebe pottyant”. Véleményem szerint a budatétényi Szoborpark, az Andrássy út 60. alatt található Terror Háza Múzeum vagy a recski Munkatábor Múzeum a turizmus szemszögéből olyan fontos egységeket alkotnak, amelyek kiemelt turisztikai vonzerőt jelenthetnek az országnak, de csak abban az esetben, ha azt megfelelő marketing stratégiával, mint turisztikai terméket próbáljuk a nemzetközi piacon pozícionálni.

1. A vizsgálat elméleti háttere

Magyarország földrajzi helyzetéből adódóan, rendkívül szerencsés helyzetben van: Európa szívében számos kul-

¹ Utazási tanácsadó, Neckermann Utazási Iroda.

túra rányomta bélyegét, hatott sorsára. Az országban megvannak azok a természeti, kulturális, gasztronómiai adottságok, amelyek vonzerőt jelentenek egy turistának:

- Európa legnagyobb édesvízi tava, a Balaton, nemzeti kincsünk,
- világhírű boraink (Tokaj-hegyalja, Badacsony, Villány stb.),
- egyedülálló nemzeti parkjaink,
- gyógyvizeink (Hévíz, Hajdúszoboszló, Gyula stb.),
- a méltán világhírű magyar gasztronómia.

A sor még folytatható, de vajon nincsenek-e más országokban is tavak, esetleg még szebbek is, geológiai szempontból érdekesebbek is? Vajon a francia, spanyol vagy a portugál borok nem világhírűek-e? Az afrikai, amerikai kontinens nemzeti parkjai, Izland gejzírei, a norvég fjordvidék nem jelentenek-e nagyobb vonzerőt a turisták szemében? Ugyan elismert gyógyvízhatalom vagyunk, de az ebben rejlő lehetőségeket eddig nem sikerült kihasználnunk. A magyar konyha valóban világhírű, de vajon a francia, olasz, kínai nem éppoly elismert-e? A válaszokat ismerjük, és ugyan leszögezhetjük, hogy ezek az attrakciók világszinten is keresettek, mégis hiányzik valami egyedülálló, ami olyan speciális vonzerőt jelent hazánk számára, amelyet más országban nem ismerhet meg a látogató.

Ilyen attrakciók a kommunizmus korszakához fűződő emlékek, legyenek azok épületek, utcatáblák, rendezvények, felvonulások, műemlékek. Vizsgálataim során kiderült, hogy a világon csak néhány olyan szoborpark van a volt szocialista országok területén (Litvánia – Stalin's World kommunista témapark), amilyen Budatétényben található, a Terror Háza szintén egyedülálló gyűjtemény a berlini Checkpoint Charlie mellett. Az Auschwitzi haláltáborban kialakított múzeumhoz fogható szerencsére nem létezik Európában, de a recskiről is biztosan állíthatom, döbbenetes.

Jelen tanulmányommal azt kívánom alátámasztani, hogy van tere egy, a kommunista emlékeket bemutató komplex turisztikai termék létrehozásának, hogy egy olyan lehetőség van a kezünkben, amit érdemes, és ki is kell használni. Magyarországon számos olyan különál-

ló objektum (főként szobrok, domborművek) található, amelyeket érdemes volna egy, a kommunista rendszer hagyatékát bemutató tematikus túraútvonal keretén belül ismertetni, ennek egy lehetséges javaslatát állítottam össze. A kommunizmus magyarországi hagyatékai örökségünk, múltunk részét képezik. A mi feladatunk, hogy felismerjük az ebben rejlő lehetőségeket, értékeket. Fontos továbbá, hogy a kommunista diktatúrához kötődő műemlékeket (is) megfelelő módon karbantartsák – a fenntartható turizmus többek között ezt tűzte zászlajára – és az idegenforgalom számára átadják.

Mivel a turizmus és a műemlékvédelem egymással szoros kapcsolatban áll, elkerülhetetlen, hogy a diktatúrák hagyatékai a nagyközönség elvárásainak figyelembevételével, az újfajta elvárásoknak megfelelően kerüljenek a turisták számára értékesítésre. Az attrakció kialakításakor figyelembe kell venni, hogy a látogatóközönség az utazások egyre gyakoribbá válásával és az Internet térhódításának köszönhetően egyre „műveltebbé” válik, így az elvárt szolgáltatások meghatározásakor a mércét igen magasra tesszük².

A diktatúra jelensége nem új keletű dolog, az egykor benne élőknek kellemetlen élményei fűződnek e korhoz, de történelmi távlatokban gondolkodva a negatív érzések a múlt homályában nyugszanak. Talán merésznek tűnhet párhuzamot vonni a történelem különböző korszakainak eseményei között, de úgy vélem az ókori Egyiptomban a fáraó, a Római Birodalomban a császár is egy-egy diktatúra megtestesítője volt, vagy akár gondoljunk a sötét középkor eseményeire: az egyik oldalon fényűzés, királyi lakomák, udvari bálók, a másik oldalon a röghöz kötöttség, a robot, keréketörés, karóba húzás. Mindezek mellett, ma borzongással (középkori kínzóeszközök bemutatás kiállítások), sok esetben csodálattal (római Colosseum, a gladiátor küzdelmek fellegvára) eltöltve adózunk az e korokból megmaradt emlékeknek: a kulturális turizmus többek között erre alapozza jelenét és jövőjét.

2. Az árnyoldal turizmus lehetősége és jövője

Az árnyoldal turizmus témájával John J. Lennon és Malcolm Foley professzorok foglalkoztak először, akik az olyan helyek népszerűségét vizsgálták turisztikai szempontból, amelyekhez negatív élmények kapcsolhatók, mint például híres emberek ellen elkövetett merényletek, természeti katasztrófák, a náciizmus rémtetteinek helyszínei. Az ő nevékhöz fűződik a „Dark Tourism” kategória meghatározása is.

A negatív eseményekhez kötődő dolgok megmozgatják az emberek fantáziáját, a halálesetekhez, kataszt-

rófákhoz, terrorcselekményekhez kötődő helyszínek ma turista attrakciók³.

Magyarországon az „árnyoldal turizmus” kifejezéssel először Michalkó Gábor előadásai során találkoztam, aki később az árnyoldalt inkább a vonzerő oldaláról közelítette⁴. De vajon turisztikai értelemben attrakciónak tekinthetők-e a dolgozatomban szereplő emlékek, emlékhelyek, és ha igen, beleférnek-e az árnyoldal turizmus kategóriájába? Milyen jövő áll a „Dark Tourism” mint új idegenforgalmi irányzat előtt Magyarországon? Létrehozható-e olyan komplex turisztikai termék, amely átfogóan bemutathatja országunk 1945-től 1989-ig terjedő történelmének árnyoldalait?

Tény, hogy a világban megfigyelhető tendencia szerint egyre fokozottabb érdeklődés mutatkozik az árnyoldalt bemutató turisztikai attrakciók irányába. Olaszországban például Mussolini volt családi háza ma emlékmúzeum, és számos egyéb, az olasz történelem sötét korszakához tartozó létesítmény kapott jelentős kormányzati támogatást, hogy azokat az idegenforgalom szolgálatába állítsák, mint turista attrakciókat⁵.

Az amerikai és az európai turisták igénye is növekszik a gulágok világát bemutató túrák iránt. Ilyen lehetőséget kínál a népszerű szolovetszki-szigeteki és uráli Perm-36 elnevezésű munkatábor, ahol az érdeklődők nem csupán a tábort és a barakkokat, hanem a környező falvakat, az elhunytak sírjait is megtekinthetik⁶.

A turisták egyre nagyobb hányada érdeklődik olyan szokatlan látványosságok iránt, amelyekhez valamilyen megdöbbentő, megrázó élmény fűződik. A tömegturizmus keretében megvalósuló tengerparti napfürdőzés persze még mindig a legnépszerűbb motivációnak számít, ezek szinterei azonban már mindenki számára könnyedén elérhetők. Manapság bárki elmehet Horvátországba vagy a spanyol tengerpartra, ám a vakációzóknak egyre nagyobb hányadát érdeklik olyan szokatlan dolgok, mint az orvlövészek sikátora Szarajevóban, vagy a „vietkong” alagútrendszerek Vietnámban.

Az érdeklődők között főként olyan nyugati turistákkal találkozhatunk, akik már bejárták az egész világot és akik nem elsősorban a jó levegő, a természeti látványosságok, a hatalmas tavak miatt látogatnak el például a Szolovetszki-szigetekre, hanem az 1923-ban épült munkatábor miatt, és esetleg még el is töltenek ott egy éjszakát. Azok pedig, akik igazán semmitől sem riadnak vissza, meglátogathatják a még ma is radioaktív sugárzást kibocsátó csernobili atomerőművet, a történelem

² Dromard, C. 1999. A műemlékvédelem és a turizmus kapcsolata. Turizmus Panoráma 3.

³ Lennon, J.J. – Foley M. 2000. Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster. London.

⁴ Michalkó G. 2004. A turizmuselmélet alapjai. Székesfehérvár. Kodolányi János Főiskola.

⁵ Magyar P. 2001. Ház a domboldalon. HVG, 2001.09.29.: 44-47.

⁶ Turistautak munkatáborokba. Turizmus Panoráma. 2002/18.: 8.

eddig legnagyobb nukleáris katasztrófájának helyszínét, ahol egy kétórás túra ára mindössze 30 dollár, azonban 18 év alatt nem látogatható, mivel senki sem vállal garanciát a túlélésre.

A turisták szívesen látogatnak meg olyan helyeket, amelyekhez valamilyen haláleset, baleset, terrorcselekmény kapcsolható: ide sorolható például Lockerbie Skóciában, ahol a Pan Am légitársaság repülőgépe robbant fel, Diana hercegnő tragikus kimenetelű balesetének helyszíne Párizsban vagy a Grand Zero New Yorkban⁷.

A 2002-ben megnyílt Terror Háza a világon nem egyedülálló létesítmény, hiszen például Kambodzsában a kormány turistaattrakcióvá kívánja varázsolni a vörös khmerek egykori vezérének dzsungel mélyén fekvő bűvőhelyét, miközben a fővároshoz közeli kivégzőhelyek és az S-21 rejtjelzésű kínzóközpont már most is turistalátványosságok. Az Amszterdamban található „Tortúrák az évszázadok folyamán” elnevezésű kiállításon az elmúlt korszakok válogatott kínzóeszközei láthatók⁸. Romániában pedig Drakula Park létrehozását tervezik a vámpír-legenda övezte Drakula gróf emlékére⁹.

Még egyszer ki kell hangsúlyozni, amit a fenti példákkal is sikerült bizonyítani, hogy a trend azt mutatja, az érdeklődés egyre fokozódik az ilyen attrakciók iránt.

3. A vizsgálat és eredményei

A vizsgálat során az attrakciók összeállításánál igyekeztem úgy kiválasztani a hazai látóvalókat, attrakciókat, hogy azokat nemzetközi versenytársakkal össze lehessen hasonlítani. Ezért esett választásom a Terror Háza Múzeumra (Fal Múzeum – Berlin, Németország), a Recski Nemzeti Emlékparkra (Auschwitzi Koncentrációtábor Múzeum – Auschwitz, Lengyelország) és a budatétényi Szoborparkra, amely a világon egyedülállóan mondható.

3.1. A BUDATÉTÉNYI SZOBORPARK

A rendszerváltozást követően politikailag sürgetővé vált a szocialista korszak köztéri szobrai elhelyezésének, vagy megsemmisítésének kérdése. A főváros vezetése nem támogatta a szobrok megsemmisítését, hanem azok, egy a főváros külső kerületébe való elszállítása mellett döntött, ahol azokat az esetleges érdeklődők meg is tekinthetik. A szobroknak menedéket kínáló parkot 1993. június 27-én a Budapesti Búcsú keretében nyitották meg, amelyet fokozott érdeklődés kísért¹⁰. A megnyitó utáni két hétben 480 külföldi újságíró érdeklődött a parkról, rendkívüli

látogató hullám jelezte létjogosultságát, és volt idő, amikor a park megtekintése a hazánkba látogató politikusok programjának elengedhetetlen részét képezte. Ezek után a városvezetés úgy döntött, hogy az 1996-os világiállítás előkészítő programiroda befejezi a félkész parkot, megépíti a hiányzó létesítményeket¹¹. A park azonban *mind a mai napig befejezetlen maradt...* A tervek szerint a Memento park két részből fog állni:

- az „Egy mondat a zsarnokságról” Park, közismert nevén Szoborpark,
- a Tanú tér épületegyüttese, amely megvalósításra vár.

A jelenlegi park alapvetően három fő részre osztható:

- A Kulisszafal, amely érkezéskor gigantikus méreteivel nyugtázza le a látogatót, de amely mögött nincs épület, nincs semmi.
- A Végfal, amely egyszer s mindenkorra kimondja: Nincs tovább.
- A köztük lévő Út, illetve ösvények, amelyek nem vezetnek sehova, s ahol a kiállított szobrok tematikusan kerültek rendezésre¹².

Véleményem szerint a park koncepciója kitűnő, nézzük meg azonban egy kicsit kritikusabb szemmel a kiállítást. Kezdjük mindjárt a parkba való érkezéssel! Hiányzik a bejárat előtt kialakítandó parkoló, amely tény a látogatók járműveinek és a turistabuszok parkolását megnehezíti. Komolyabb probléma, amely az alap infrastrukturális ellátottságot érinti, a mosdó. A bejárat kapun ugyanis ez olvasható: „A park mosdója a fagy miatt télen zárva tart”.

Sajnos a park bemutatása, interpretációja sem felel meg az elvárásoknak. Úgy vélem egy ilyen emlékhely felállításánál különleges figyelmet kellene szentelni a megfelelő kommunikációra. A Szoborpark Múzeum kiadványában ugyan részletesen ismertetésre kerül a kiállított szobrok története, de a beazonosítást megkönnyítené, ha közvetlenül az alkotások mellett kis táblákon feltüntetnék a mű címét, készítője nevét, eredeti helyét és az emléktáblán található, gyakran még magyarul is nehezen olvasható szöveget. Erre azért lenne szükség, mivel a múzeumi kiadványért külön kell fizetni, ezért nem minden látogató vásárolja azt meg.

A szakértők definíciója szerint az interpretáció olyan kommunikációs folyamat, amely a látogatók számára feltárja, és bemutatja a természeti és kulturális örökségek tartalmát és jelentőségét különböző eszközök segítségével¹³. Ha mindehhez hozzáteszük, hogy a belépő megvételével a látogató az élményt szeretné megvásárolni, azt kell megállapítanom, hogy még

⁷ Conant, E. 2002. Chilling in the Gulag. Newsweek, 2002.07.29.: 67.

⁸ Holka L. 2002. Kultúrateremtő rémtünemények. Élet és Irodalom. 2002.03.18.

⁹ St. Clair, J. 2001. Romanian Tourism Dept.: Dracula Theme Park. AFP. 2001.03.21.

¹⁰ Boros G. 2002. Szoborpark. A mi Budapestünk, Budapest.

¹¹ N. Kósa J. 2001. Megtörtént és már vége. Népszabadság, 2001.05.08.

¹² A Szoborpark Múzeum kiadványa. 2002. Petit Press, Budapest.

¹³ Puczkó L. – Rátz T. 2000. Az attrakciótól az élményig. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.

az alapvető információkat sem kapja meg ahhoz, hogy megértse, mit lát, miért készültek ezek a szobrok, miért pont így lettek elhelyezve és mitől válik ez egyedi látványossággá egyáltalán.

Fontos, hogy a látogató, különösen a külföldi érdeklődők megértsék e szabadtéri múzeum jelentőségét, tudják, hogy egy-egy szobor mit akart reprezentálni, milyen alkalomból készült, ezáltal egy kis ízelítőt kapnak abból a korszakból, amit oly sokáig homály fedett. Különös tekintettel kell lenni az interpretáció alapelveire. Egy ilyen park létrehozásakor szem előtt kell tartani, hogy valószínű eltérő kulturális háttérű látogatócsoportokra számíthatunk. Elképzelhető, hogy sokuknak nincs birtokában megfelelő történelmi, társadalmi, politikai ismeret erről a korszakról, amellyel a megfelelő hatás érdekében meg kell ismertetnünk az érdeklődőket. Összefoglalva azt gondolom, hogy a kitűnő ötlet és a remek építészeti munka mögül – a látogatómenedzsment tekintetében – egyelőre hiányzik a megfelelő szakmai háttér, az a tudatos, turizmusorientált szemlélet, amivel a parkban rejlő lehetőségek még eredményesebben válnának kiaknázhatóvá.

3.2. MEGVALÓSÍTÁSRA VÁRÓ TERVEK

Ahogy azt már említettem, a Memento Park két részből fog állni. Jelenleg a Szoborparkot látogathatjuk, a Tanú tér épületegyüttese megvalósításra vár. A Szoborpark 1993-as megnyitásakor már a teljes projekt terve rendelkezésre állt, és a kezdetekkor – látva a rendkívüli sikert – a tervezett budapesti Expo egyik kiemelt kulturális beruházásaként kívánták azt megvalósítani.

A megvalósulásra váró tervek valójában egy kulturális központ létrehozására irányulnak, ahol már az alap infrastrukturális tényezők is szerepet kapnak. A megépítendő épületekben idegenforgalmi, művészeti, oktatási mini-központok várnak kialakításra, amelyekben videó termek, művészeti boltok, előadóterem, pódium színpad, kiállító terem, idegenforgalmi szolgáltatások és vendéglátó egységek kerülnek elhelyezésre¹⁴.

A visszamondott Expót követően 1996-ban a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága határozatot fogadott el a szoborpark európai szintű befejezéséhez szükséges lépésekről. A Külügyminisztérium készített egy tanulmányt, amely szerint a Memento Park világjelképpé tehető, hiszen mi lehetünk az elsők, akik ilyen emléket állítunk a szocialista rendszernek. Az idézett tanulmány ezen kijelentése is bizonyítja, hogy itt tényleg egyedi attrakcióról van szó. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pedig a tervek szerint mintegy 400 millió forintot fordít a Tanú tér épületegyüttesére és a Szoborpark teljes befejezésére.

A Gazdasági Minisztérium is pozitív hangvételű tanulmányt készített, amelyben megjegyzi, hogy megfelelő

marketinggel a világ turizmusának egyik legnépszerűbb ágazatában, a témaparkok között sikerre számíthat¹⁵. Én azonban inkább kulturális parkról beszélnék, amely – lényegét tekintve – nagyon hasonló a tematikus parkokhoz, a különbség viszont, hogy itt nincsenek meg a könnyed szórakozáshoz elengedhetetlenül szükséges feltételek (játékok, hullámvasutak). A parknak persze ez nem is célja, itt elsősorban a kikapcsolódás, a kultúra, a megismerés, a tanulás vágya a motiváció.

Vajon miért nem valósul(t) meg az elképzelés? Az 1998-ban történt kormányváltás következtében az új vezetés egy másik projektet finanszírozott, a Terror Háza, a Memento Park tervei pedig feledésbe merültek. Az elmúlt tíz év alatt négy alkalommal pályáztak sikeresen különböző felhívásokra, ugyanakkor 8–10 kérelmüket utasították el, a Széchenyi Tervben pedig nem volt olyan kiírás, amire eséllyel pályázhattak volna.

Az ügyvezető tájékoztatása szerint a Szoborpark jelenleg állami támogatás nélkül működő magánvállalkozás, amely kizárólag saját bevételeiből tartja fenn magát, annak is elsősorban a merchandising részéből, a jelenlegi menedzsmentnek pedig nincs köze a Memento Park projektjéhez.

3.3. TERROR HÁZA MÚZEUM

Budapest legelőkelőbb, 2,5 kilométerhosszú sugárútja az Andrassy út. Itt, az Oktogontól néhány lépésre, a 60. szám alatt található a Terror Háza Múzeum, amely 1944-ben a „Hűség Háza” névvel a nyilaskeresztes rémuralom központjaként híresült el, majd a II. világháborút követően az Államvédelmi Osztálynak (ÁVO), később az Államvédelmi Hatóságnak (ÁVH) volt a székháza. A 2002. február 24-én megnyitott múzeum, amely a nyilaskeresztes és kommunista diktatúra áldozatainak állít emléket, egykor a félelem, a rettegés, a mindennapi terror háza volt.

„Rács mögé zártuk, de nem feledjük a múltat!”

Az első megdöbbentő hatás már a belépés előtt éri a látogatót, az épület szürkés színe, a zárt ablakok és a tetőből kiálló pengefal nyomasztó hatása a félelem, a távolságtartás érzetét kelti az emberekben. Bár sok vita volt és van a pengefalról, az én egyéni véleményem szerint elérték vele a megfelelő hatást, úgy gondolom, a városlátogató nem rombolja, sőt emeli az épület vizuális értékét.

A múzeumban figyelemreméltó kiállításról van szó, amely elsősorban a látványosságra épít. Ha a látogatómenedzsment szempontjából vizsgáljuk a múzeumot megállapíthatjuk, hogy a kiállítás interpretatív módja nemcsak a tények közlésére szorítkozik, hanem egy 2,5–3 órás rövid történelemóra keretében egyszersmind élményt nyújt a látogatóknak. Az összkép kiváló, a kor

¹⁴ A Szoborpark Múzeum Kiadványa. 2002. Petit Press, Budapest.

¹⁵ Szarvas Zs. 2001. Világjelképpé tehető a nagytérenyi Memento Park. Magyar Hírlap, 2001.05.25.

követelményeinek megfelelő, modern audiovizuális interpretációs eszközök sora segíti a bemutatást: plazmatévék, képernyőérintős információs pultok, gazdag kép- és hanganyagok, fényjátékok. E mellett rövid interjúk, hirdorészletek, dokumentumfilmek mutatják be a politikai változásokat, mesélik el a háború utolsó éveinek és az azt követő évtizedek negatív eseményeit. Magyarország rövid történelmét, az adott kiállító helység témájával összefüggésben magyar és angol nyelvű szórólapokon ismerhetik meg az érdeklődők, a külföldi látogatóknak pedig külön hangkalauzok segítik a tájékozódást. A látogató egy fél délutánt igénybevevő kiállításon a belépő árért valódi élményekkel lesz gazdagabb.

3.3.1 A Múzeum megnyitásának hatásai

A Terror Háza a politikai viták folyamatos kereszttüzében áll. Már a megnyitó előtt is számos probléma, kérdés, vita alakult ki a múzeum létjogosultsága, neve, a tárlat történelmi vonatkozásainak korrektsége, a finanszírozás nagyságrendje körül, amelyek mind a mai napig megnehezítik a felhőtlen működtetést. A kiállításról Ormos Mária, akadémikus, a korszak egyik legnagyobb történész szaktekinvélye az alábbiak szerint vélekedik: "Nem tudom, hogy a forgatókönyv kinek a munkája, de biztos, hogy egy olyan szerző kezére vall, aki szakszerűségről nemigen hallott, ám profi a látványtervezésben. Ennek oltárán feláldozza a történelmi tényeket, a kronológiát, helyenként nagy lyukakat – fehér foltokat – teremt, máskor egyoldalúan túlbujánoztat eseményeket, összekever korszakokat, személyeket, egyszóval egy határos, de történetileg érvénytelen káoszt teremt."¹⁶

Mindezek ellenére úgy gondolom, és a látogatottság adatai is ezt bizonyítják, hogy van létjogosultsága ennek a kiállításnak. A látogatómenedzsment célja a kiállítás létrehozásakor egy olyan átfogó, könnyen érthető tárlat bemutatása volt, amelynél a magyar történelem folyamatát, a terror, majd a diktatúra kialakulásának okait és következményeit érdekfeszítően, tanító-oktató jelleggel és nem utolsó sorban üzleti szempontból sikeresen mutassa be. Magáról a kiállításról Schmidt Mária történész, a múzeum főigazgatója a következőket nyilatkozta a Magyar Hírlapnak: „Az áldozatok számos iratot bocsátottak rendelkezésünkre, kutattunk a Történeti Hivatalban is. Olyanokra ne számítsanak, hogy ez volt Farkas Vladimir íróasztala, de aki oda bemegy, érzékelni fogja a kort.”¹⁷

Sokan, sokféleképpen gondolkodnak a kiállításról, de egy biztos: erre a múzeumra szükség van, a főváros új színfoltjaként került a turizmus középpontjába, amely iránt valós igény mutatkozik. A bemutatás korszerű, vi-

lág színvonalú élményt nyújt a látogatóknak, magyarnak-külföldinek egyaránt, és a múltat – ha némi hangsúlyeltolódással is – tényszerűen mutatja be az érdeklődőknek.

Az intézménytől kapott jegyeladási statisztikai adatok alapján egy év leforgása alatt 238.000 fő látogatta meg a kiállítást, amely azt bizonyítja, hogy a Terror Háza megnyitása óta a főváros egyik legnépszerűbb turista attrakciója lett. Marketingstratégiáját érdemes volna más intézményeknek is tanulmányoznia.

3.4. RECSK

A Mátraalján, Heves megyében fekvő Recsk központjától 6 km-re – a szovjet gulágok mintájára – hozta létre a Magyar Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1950-ben azt a büntető jellegű hírhedt kényszermunkatábor, ahol mintegy 1500 ember raboskodott bírói ítélet nélkül. Az 1991-ben felavatott monumentális emlékmű, majd az 1996. szeptember végén átadott Nemzeti Emlékpark állít örök emléket a megalázott, meggyötört áldozatoknak.

A recski tábor alapításának előzményeit a mai napig homály feddi, mindenesetre tényként kezelhetjük, hogy létrehozásának nemcsak politikai, de gazdasági (a túlméretezett termelési tervek teljesítésére) okai is voltak, amelyet gondos vizsgálatok előztek meg a volt Szovjetunióban. Magyarországon kevés a teljesen lakatlan terület, a Mátra vidéke sem volt teljesen az, mégis ezt a területet jelölték ki a tábor kialakítására.¹⁸

A tábor 3 éves működésének során teljesen elszigetelték a külvilágtól, létezését még a Kádár rendszerben is tagadták. Az egykori kényszermunkatábor feloszlata után néhány esztendő múlva lebontották, a barakkok helyét befásították, hogy nyoma se maradjon a magyar történelem e szegényének. A kényszermunkatáborban meghaltak és túlélő bajtársaik emlékére a Recski Szövetség által emelt emlékművet Magyarország miniszterelnöke, Antall József 1990. október 25-én avatta fel. 1996. szeptember 28-án Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke ünnepélyesen megnyitotta a tábor helyén létesített Recski Nemzeti Emlékparkot.

A Múzeum

Az emlékhelyet igen sok látogató keresi fel. A még élő, egykori rabok és hozzátartozóik minden év szeptemberében elzarándokolnak ide emlékezni és emlékeztetni.

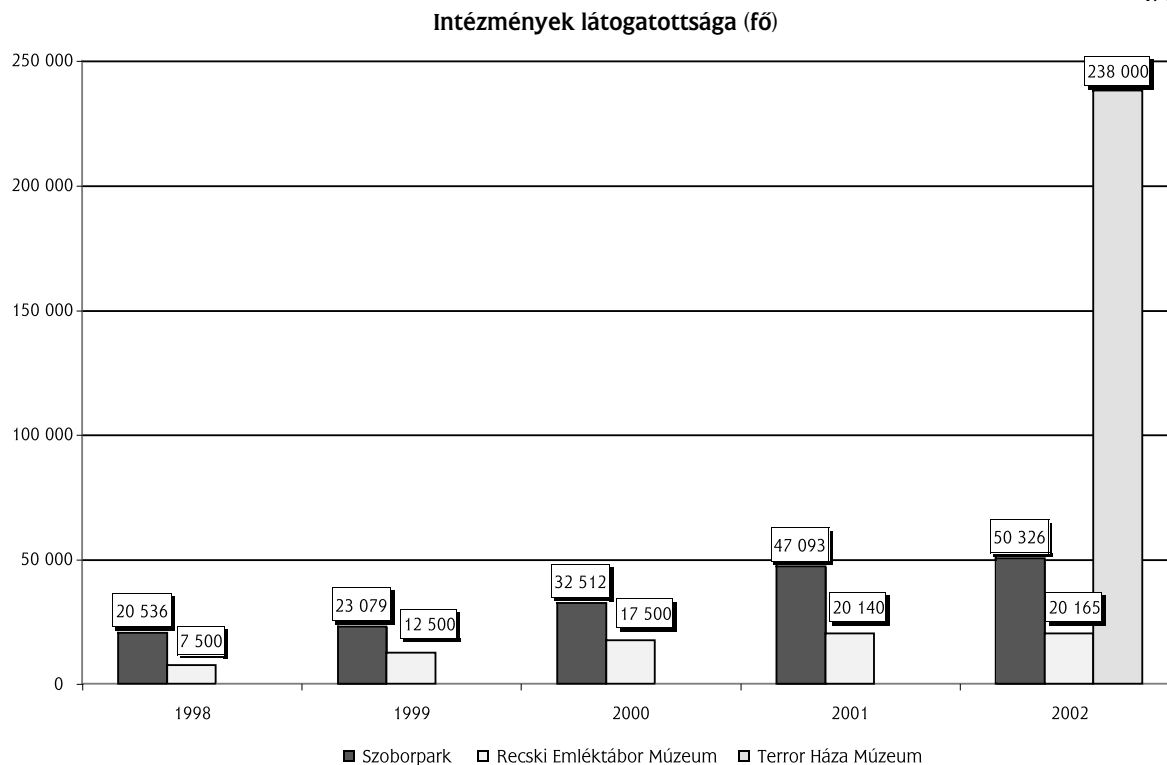
A Park gondnoka Ivádi Attila 1998 óta jegyzi, hány látogatót fogad a park. Elmondása szerint 2002-ben 20.165 fő járt a Nemzeti Emlékparkban, ami azt jelenti, hogy az érdeklődők száma sajnos az előző évhez képest stagnált, az azt megelőző évek látványos fejlődése elmaradt. A tábor életgörbéjét tekintve tehát a stagnálás időszakába lépett, és csak remélni lehet, hogy sikerül újból növekedést elérni.

¹⁶ Pünkösti Á. 2002. Interjú Ormos Mária történésszel – részlet. Népszabadság, 2002.05.28.

¹⁷ Gréczy Zs. 2002. A látottak közös emlékeztetővé válnak. Magyar Hírlap. 2002.01.03.

¹⁸ Nyeste Z. 1989. Recsk, emberek az embertelenségben. Püski Kiadó Kft, Budapest.

1. ábra

Sajnos a park nem élvez kellő támogatottságot, ami megnehezíti a turizmus vérkeringésébe való bekapcsolódását, ráadásul Budapesttől való távolsága is kedvezőtlenül befolyásolja a forgalom alakulását.

A tábor folyamatosan látogatható, de a barakkot csak akkor lehet megtekinteni, ha a gondnok is a helyszínen tartózkodik (előzetes időpont egyeztetéssel minden további nélkül megoldható a látogatás). Kötelező belépőjegy nincs, viszont minden látogatónak képeslapot

kell vásárolnia, az ebből származó bevételek elősegítik a létesítmény fenntartásának finanszírozását. A tábort legtöbbször hazaiak látogatják, de a világ minden részéről érkeztek már érdeklődők. Jellemző módon májusban iskolás csoportok érkeznek a parkba, a diákok előre felkészülve előadást tartanak társaiknak a park történetéről.

Az alábbiakban egy statisztikai táblázatban mutatom be a múzeumok látogatottságát, az intézményektől kapott adatok alapján.

1. táblázat

A magyarországi árnyoldal turizmus SWOT analízise

ERŐSSÉGEK	LEHETŐSÉGEK
Szép természeti környezet (Recsk), központi elhelyezkedés (Terror Háza)	Ki lehet aknázni a környezeti szépség adta lehetőségeket, például fotópontok kijelölésével
Részesei voltunk a diktatúráknak	Objektívan tudjuk bemutatni a diktatúrákhoz kapcsolódó emlékeket
A diktatúrákhoz kapcsolódó emlékhelyeink az ország kiemelt turisztikai régióiban találhatóak	Könnyen tudjuk népszerűsíteni az emlékhelyeket
A versenytársak jelenléte nemzetközi szinten nem jelentős	Egyedi turisztikai termék kialakításának lehetősége
GYENGESÉGEK	VESZÉLYEK
Infrastrukturális ellátottság (Recsk, Szoborpark)	A nem megfelelő alpinfrastruktúra veszélyezteti a látogatottságot
Közúti megközelítésük tömegközlekedési eszközökkel nehézkes (Recsk, Szoborpark)	Az egyéni turisták nehezebben tudnak tájékozódni
Politikai csatározások középpontjába kerülés	A politikai beállítottság kihatással van a műemlékek sorsára
A látogatók történelmi ismereteinek hiányossága	A turista számára megfelelő ismeretek átadása

A fenti diagramm segítségével elsősorban arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a különböző intézmények látogatottsága milyen jelentős különbségeket mutat egymáshoz képest. Ennek okát elsősorban a működésükhöz szükséges anyagi források, támogatások különbségében látom, amely nyilvánvalóan meghatározza marketingstratégiájukat. Utóbbi további összefüggésben van a megfelelő szakmai háttérrel, a turisztikai szakember(ek) hiányával. Recsk esetében pedig a fővárostól való távolság az, amely további magyarázatot adhat a csekély forgalomra.

A fejezet összefoglalása érdekében a hazai árnyoldal turizmus helyzetét, lehetőségét igyekeztem a SWOT analízis segítségével feltárni.

3.5 A „DIKTA-TÚRA” TEMATIKUS TÚRAÚTVONAL FELÉPÍTÉSE

Az öt állomásból álló program tervezésénél arra koncentráltam, hogy a turista az utazás során visszarepülve az időben, mind a „poklot” mind a „mennyországot” egyaránt megjárja. Joggal vetődhet fel a kérdés miért öt állomása van ennek az utazásnak?

Nos, én úgy gondolom a diktatúra a megtorlásból, a félelemkeltésből táplálkozik (Recsk, Terror Háza), az egész társadalomra kiterjedő hamis ideológiákra épít (Szoborpark, Csepel Művek), de a „gyümölcsét” csak kevesek szakíthatják le (a Pártüdülő).

A program során a kiemelt üdülőkörzeteinket (Balaton, Mátra-Bükk) és a fővárost érintjük. A távolság az egyes attrakciók között ugyan nem számottevő, mégis legalább négy napot szánok a túrára, amelynek részletes programja a következő:

1. nap

A program a Balaton partjáról indul a balatonaligai Pártüdülőben, ahol a csoport megismerkedhet a kommunista vezetők kiváltságos helyzetével, az abban a korban exkluzívnak számító körülményekkel, egyben bemutatásra kerül a Kádár Villa is. Szállást is itt kapnak éjszakára. Este a kor és a hely szellemének megfelelően elvtársi lakomában részesülnek, amelynek fontos alapeleme az étterem miliője: az étteremet vörös posztóval dekorálják, vörös függönyök, hófehér damaszt terítő, vörös szalvétákkal, kornú műbőr bútorzat. A háttérben halkan mozgalmi dalok foszlányai, a kor filmhíradóiból, híreiből, reklámfilmjeiből, sporteseményeiből összevágott egyveleget hallhatunk, a falakon az ország vezetőinek képei sorakoznak. „Dolgos népünk győzni fog!” felirat fogadja az érkezőket. A menüben az ételek fantázianeve utalna a kor hangulatára: Burgonyaleves Kádár János kedvére, Feketésen vágott disznótoros dinsztelt káposztával, Magyar narancssaláta Szmirnoff vodkával locsolva.

2. nap

A csoport Budapestre indul a budatétényi Szoborparkba, ahol a Park szervezésében Molotov koktélparti fogadja a

vendégeket, amely a következő elemekből áll: érkezés zenészőra, egy régi néprádióból az 1950-es évek munkásmozgalmi zenéje fogadja a látogatókat, a koktél elfogyasztása (vodka, tonik, citromlé) után tepertős pogácsát kínálunk. Ezt követi a Szoborpark megtekintése saját idegenvezetővel. Ajándékként „a kommunizmus utolsó leheletét” kapják konzervdobozva zárva. Ebéd után a dolgos magyar munkások mindennapjaival ismerkedik meg a csoport, amellyel az egykori Csepeli Művek területén a Kodolányi János Főiskolán 2002-ben végzett Polder Tímea szakdolgozatában közreadott terv alapján létesített tematikus parkban szembesülhetnek az érdeklődők.

3. nap

Délelőtt szabadidőt kap a csoport (fakultatív program: az 1956-os Intézet meglátogatása, vagy az előző nap megtekintett Szoborparkbeli művek eredeti helyének felkeresése), mivel délután a Terror Háza Múzeum meglátogatásával a túra és a korszak árnyékos oldalára lépünk át. A Múzeum meglátogatására legalább 3 órát javaslok, így van idő minden teremben tüzetesebben vizsgálgatni. A Múzeum meglátogatása után a csoport Mátraházára utazik, és itt tölti az éjszakát.

4. nap

Az utolsó napra hagytam a recski kényszermunkatábor meglátogatását, amely már a szállodában meglepetéssel kezdődne. A program lényege, hogy a résztvevőket a hajnali órákban szürke egyenruhába öltözött „ÁVO-s” tisztek ébresztik fel, és elkísérik őket a bejárat előtt várakozó lefüggönyözött autóbuszba. A szállodában nem kapnak reggelit, hanem egyből indulnak a Recski Emlékparkba oly módon, hogy oda a napfelkelte tájéka érkezzenek, amikor a munka is kezdődött a raboknak. A reggelit munkatábor-menü keretén belül a parkban fogyasztják el, amely a következőkből áll: tepertőkrémes és sertészsíros kenyér hagymával, vajas-mézes kenyér, tea. Reggeli után a táborral való ismerkedés idegenvezetéssel. Ebéd után hazautazás.

Az utazás módja a csoport nagyságától függően történhet lefüggönyözött fekete autókban, konvojban, amelyet inkább kisebb létszámú csoportok esetén javaslok, a másik lehetőség a vörös színűre festett autóbusz. A sofőr szürke munkásör egyenruhában, az idegenvezető a kor divatját tükröző öltözetet viselne.

A szálláshelyek kiválasztásánál olyan szállodákra gondoltam, amelyek az adott korban már felépültek, vagy abban az időben építették őket: a már említett pártüdülő mellett, Budapesten ilyen lehet a Gellért Szálloda, míg a Mátrában a Galyatető Nagyszálló.

Kinek ajánljuk a programot? Jellegénél, témájánál fogva történelmi tudást feltételez, így a legalapvetőbb probléma az értelmezés tekintetében merülhet fel. Az egyes attrakciók meglátogatása között azonban bőven

van lehetőség a korszak történelmi háttérének bemutatására az autóbusszon, esetleg dokumentumfilmek vetítésével a szállodában, illetve írott anyagok, ismertető átadásával.

A program azonban nemcsak a korszak iránt érdeklődők, azt tanulmányozók, vagy a kikapcsolódni vágyók, élményeket, új ismereteket szerzők részére kínál rendkívüli lehetőséget, hanem diákok számára is, akik az aktív részvétellel még könnyebben tudják gyarapítani történelmi ismereteiket.

4. Összegzés

Úgy érzem, hogy dolgozatommal – a teljesség igénye nélkül – sikerült bemutatnom néhány olyan magyarországi vonzerőt, amelyek megfelelő menedzsment segítségével sikerre számíthatnak az árnyoldal turizmus kategóriában.

Az árnyoldal turizmusban a motiváló tényezők az élet tragikus eseményeihez kötődnek, amelyek lehetnek akár háborús csaták helyszínei (Waterloo, Pákozdi), terrorista cselekmények színterei (New York), természeti tragédiákhoz kötődő emlékhelyek (Pompei), híres emberek tragikus halálának helyszínei (Párizs–Diana hercegnő), környezeti katasztrófák centrumai (Csernobil), de itt kell beszélnünk a diktatúrákhoz köthető épületekről, objektumokról is, amelyek egyik fővárosi példája a Citadella.

A turizmus keresleti oldalát vizsgálva megfigyelhető, hogy a turisták egyre különlegesebb, egyedibb, egzotikusabb desztinációkat, attrakciókat, szabadidős tevékenységeket igényelnek. Ezzel együtt a lakosság diszkrecionális jövedelme is magasabb, a másik oldalon pedig a rendelkezésre álló szabadidő is több, így ezekben az országokban évente akár 3-4 alkalom is adódik hosszabb-rövidebb utazások megtételére.

A kínálati oldal sikeresen reagál a jelentkező igényekre, hiszen manapság az utazási irodák a tömegturizmus elvárásainak kielégítése, luxus hajóutak, club-üdülések mellett szerveznek speciális érdeklődést is kielégítő

extrém túrákat (rafting, canyoning, vulkántúrák), sőt már úrtúrát is lehet tenni, persze ehhez jelentős anyagi háttér szükséges. A Vista Utazási Iroda ajánlatában szerepel egy diktatórikus emlékeinket bemutató ajánlat Hammer & Sickl (Sarló & Kalapács) fantázianévvel, illetve a Cityrama programjában megtalálható a Vörös Csillag túra.

A „Dark Tourism”-ban rejlő lehetőségek tehát megvannak Magyarországon is, a tematikus túraútvonalak jelentősége pedig nemzetközi szinten is nagy népszerűségnek, támogatottságnak örvend. Divatos turisztikai termékről van szó, amelyek létrehozását a World Tourism Organisation, az UNESCO és az Európa Tanács is támogatja. Európában különböző témák köré csoportosítva több tematikus útvonal is található, talán a legismertebbek a németországi romantikus, a Grimm fivérek meséire alapozó meseút, de Izraelben is kitűnő lehetőséget ad a Bibliai helyszínekre támaszkodó tematikus túra útvonal.

Az általam javasolt program természetesen bővíthető. Számos olyan látványosság található az országban, amelyek részét képezhetik a kirándulásnak (a Zsidó Múzeum magyarországi holokauszt gyűjteménye; az 1956-os Intézet; Sopronkőhida; Zalaegerszeg, ahol a kommunista korszak emlékművei még mindig eredeti helyükön láthatók; a legújabb hírek szerint a hajdani Sztálinvárosban újból felállításra kerül a rendszerváltáskor eltávolított Lenin szobor). Úgy gondolom, hogy egy nemzetközi projekt keretén belül – elsősorban tengeren túli turisták számára – kiszélesíthető a kommunista (diktatúra) útvonala a Berlini Faltól a volt KGST országain keresztül egészen az egykori Szovjetunió területén, Szibériában található munkatáborokig.

A Magyarországon található diktatórikus emlékeink fejlesztése idegenforgalmi szempontból mindenképpen fontos lenne, érdemes komolyabb energiát, több időt és pénzt áldozni a hazai árnyoldal turizmusra, hiszen a dolgozatomban részletesen ismertetett attrakciók látogatottságának dinamikus fejlődése erre megfelelő alapot biztosít.